

TUOMO ALHOJÄRVI

Kaamoskuvia Saamenmaassa

Skábmagovat-elokuvafestivaali Inarissa

Jäästä valetussa elokuvateatterissa on yllättävän lämmin. Ranskalaiset tarjoavat limupullosta viiniä. Lapset tanssivat, kun lyhytelokuvia heijastetaan jäiselle valkokankaalle. Ihmiset tekevät tilaa ja likeytyvät toisiaan. Takamus porautuu poronnahkaan, ja käsineiden nahka pehmentää taputukset: tääp, tääp, tääp, tääp, tääp... Ollaan elokuvissa, Saamenmaassa.

Seinät kaatuvat päälle ja mitäs sitten

Festivaalin avajaisiltana etsiydyn Sajoksen kulttuuri-keskukseen seuraamaan Kiirunan saamelasteatterin *Reaktor*-näytelmää. Ollaan maan alla väestönsuojassa. Suomen seitsemännen ydinvoimalan reaktori Inarissa on räjähtänyt. Saamelaispuolueen määrätietoinen puheenjohtaja, särmikäs kolttasaamelainen aktivisti ja tokkaansa ikävöivä poromies pyrkivät pitämään päälleen kaatuvia bunkkerin ja mielen seinä pystyssä. Pohjoissaameksi puhuttu ja suomeksi tekstitetty näytelmä käsittelee luonnon totaalisen tuhon mahdollisuutta, rajatun tilan ahdistavuutta, horisontin katoamista konkreettisesti.

Kenneth Hætтан kirjoittama ja Anita Suikkarin ohjaama näytelmä on kiinni meidän ajassamme ja kenties myös tulevassa. Pyritään selvittämään, mitä räjähdysten hötäkässä on tapahtunut. Kuka ulkona on vielä hengissä, jos kukaan. Kuka on vastuussa. Missä vaiheessa ahtaus kulminoituu, niin että on pakko riskeerata kaikki ja astua ulkomaailmaan. Luonnon muuttuminen vieraaksi ja myrkylliseksi enteilee tulevaa. Viittauspisteet nykyisissä pohjoisen kehityskuluissa ovat niin selvät, ettei suurempaa alleviivausta tarvita.

People need a big hug and a slap, tietää navajo-ohjaaja Larry Blackhorse Lowe. Festivaalin päävieras aloittaa avaustilaisuudessa navajonkielisellä esittelyllä. Esittely paikoittaa navajon neljän klaaninsa kudelmaan. Tervehdysten jälkeen Blackhorse siirtyy kuvaamaan englanniksi yli viisitoista vuotta jatkunutta uraansa. Amerikkalaisten 70- ja 80-lukujen elokuvien parissa kasvaminen näkyy ohjaajan mukaan hänen omien kuviensa kyynisydessä. Mutta tarkoitus on pyristellä tästä perinnöstä irti ja kertoa voimakkaita tarinoita alkuperäiskansoista köyhysporon tuolla puolen. Rakkauden eri muodot, navajokielen mahdollistamat diipimmät levelit, tavaramuotoisesta elokuvasta irrottautuminen, spirituaalisuus ja inhimillisen kokemuksen kirjo ovat hankkeen ytimessä.

Jännite kyynisyyden ja rakkauden välillä iskee naamalle Blackhorsesen lyhytelokuvissa. Miehet ja tympeässä kuvastossa piehtarointi ovat useimmissa elokuvissa pääosassa. Musiikkivideoissa *Minor Disturbance* (2006) nuori

navajomies vaeltaa läpi reservaatin, saa selittämättömän tekstiviestin (*“fucking faggot”*) ja jatkaa vaellustaan. Mitään ei oikein tapahdu, ja se mitä tapahtuu, ei paljon häiritse. *Floating* (2008) puolestaan on yhdeksänminuuttinen elokuva antisankarista, joka käy puhelinkeskustelua tyttöystävänsä kanssa. Hodarimakkarat palavat pannulla pohjaan, sämpylöitä ei löydy, tyttöystävä kimpaantuu joka sanasta. Päähenkilö tarvitsisi tunnin omaa aikaa, ja katsoja on samaa mieltä. Hiki puskee pakostakin, kun tajuaa, ettei tämä keskustelu tule päättymään. Ja kun turhasta keskustelusta vihdoon päästään, niin *Shush* (2003) tarjoaa vähän liiankin suoraa ratkaisumalleja. Lyhytelokuva on äänekkäs ja väkivaltainen kuvaus perheväkivallan ratkaisemisesta suuremmalla väkivallalla. Veri ratkaisee, väkivalta pelastaa ja alistaa naiset. Vain kierre jää.

Eivät ole ihan helppoja juttuja

Blackhorse Lowe on festivaalin päävieras ja elävä todiste kyynisyyden työstön merkityksestä.

Samat teemat kaikuvat pitkin festivaalin elokuvatarjontaa, mutta monessa tapauksessa herkemällä ja tarkemmalla otteella. Siinä missä *Shush* rypee väkivallan ja veren kierteessä, pyritään monissa elokuvissa aktiivisesti siitä pois. Yhdysvaltalaisen Andres Torres-Vives'n elokuvassa *Istinma* (To Rest, 2013) lakotamies yrittää kantaa huolta alkoholisoituneesta isästään, joka pistää vastaan. Öiset painiottelut reservaatissa saavat kontrastikseen harvinaisen kirkasta viisautta, kun vanha isä selvänä ollessaan jakaa synnyistä, tarinastaan ja maisemastaan. Suuri tollous ja viisaus vuorottelevat. Ylisukupolvinen tieto, poljettujen kansojen traumat ja lempeyden ja tuhovoiman kerroksellisuus tekevät elokuvasta helmen.

Amanda Kernellin *Stoerre vaerie* -lyhytelokuvassa (2015) ollaan samoilla aaltopituuksilla Ruotsin puoleisessa Saamenmaassa. Elle, 78 vuotta, ei pidä saamelaisista. Hän joutuu kuitenkin poikansa pakottamana lähtemään siskonsa hautajaisiin Saamenmaahan kohtaamaan oman saamelaisuutensa. Työstämisen taakka ei jakaannu ylisukupolvisesti tasan, nuoremmat eivät elä samaa haa-

Sparrooabbán (2016)

vaisuutta. Kuolema voi tulla sovinnon väliin, mutta ei tee siitä liian myöhäistä. Sovinnosta kertoo myös toinen merkittävä saamelaislyhytelokuva, Elle-Máijá Tailfeathersin dokumentaarinen *Bihittoš* (2014). Elokuva kertoo ohjaajan vanhempien (äiti blackfoot, isä saamelainen) rakkaustarinasta, sen kariutumisesta ja ohjaajan suhteesta isäänsä. Teknisestikin kaunis ja oivaltava elokuva käyttää intensiivisesti hyväkseen erilaisia aineistoja ja kerronnan keinoja. Teemat ovat ikivanhoja: eron ja merkityksettömyyden aiheuttama masennus, viina, vieraantuminen. Mutta lohdullinen pääpaino on kuitenkin työstämisen mahdollisuudessa ja sovituksessa.

Metissiohjaaja Wayne Wapeemukwan *Balmoral Hotel* (2015) on vancouverilaisen seksityöläisen tanssima elämäkertä. Ei puhetta, vaan keskellä kaupungin rosoista katua etenevä tanssi kuin loitsu. Maaginen realismi yhdistyy dokumentaarisuuteen. Tanssijan ruumis saa voimansa jostain, jota katsoja ei voi tavoittaa eikä ymmärtää. Kyyneleet pakottautuvat silmiini. Vahva, vahva lyhytelokuva. Ja tuhansia kilometrejä etelämpää Venezuelasta kaikuu Awki Esteban Leman *Kataryn* (Stand Up!, 2014) musiikki. *Kataryn* on kaunis pieni dokumentti kichwa otavala -kansaan kuuluvan ohjaajan isovanhemmista ja kertomus ylisukupolvisesta työstä vapautua rasismistä ja häpeästä. Kaikki tiivistyy ohjaajan isoisan pitkään palmikkoon, jonka isoäiti joka aamu laittaa

edustuskuntoon. Valtakulttuurin kannalta nolosta ja häiritsevistä pienestä teosta löytyy vapaus, jonka nuoret sukupolvet joutuvat keksimään yhä uudelleen.

Osuvat kaamoskuvat

Saamelaisohjaaja Suvi Westin *Sparrooabbán* (Minä ja pikkusiskoni, 2016) on noussut ansaitusti esiin mediassa. Ihoa viistävä dokumentti kertoo ohjaajan pikkusiskon tarinaa lesboudesta, uskonnollisuudesta, saamelaisuudesta ja elämästä ylipäätään. Siskosten matka Helsingistä Saamenmaahan törmää vaikenemisen muuriin. Läheiset ihmiset eivät halua esiintyä kameralle homoseksuaalisuuteen liittyvässä elokuvassa. Teemasta vaikuttaa olevan vaikea keskustella edes nuorten saamelaisten kanssa. Moninaisuutta ei tunnu löytyvän saamelaisesta historiankirjoituksestakaan. *Sparrooabbán* osuu selvästikin herkkään kohtaan.

On kuitenkin oltava tarkkana. Ulkopuoliselle saamelaisten parissa tehty ja tehtävä työ seksuaalisen moninaisuuden ja itsemääräämisoikeuden puolesta jää piiloon. Elokuva on melkomoisen lohduton tässä suhteessa, ja voimavaroja tuntuu löytyvän lähinnä vain saamelaisen todellisuuden ulkopuolelta. Tätä lohduttomuutta on turhan helppo etäisyyden päästä tulkita totalisoiden. Katsojan vastuulla on olla vahvistamatta stereotyyppioita

saamelaisten ongelmista ja ratkaisukeinojen puutteesta. *Spárrooabbán* onkin merkittävä ennen kaikkea työvoittona: Näytöksen jälkeen silminnähdyn liikuttuneet kiitospuheet kielivät aidosta murroksesta vaikenemisen muurin lävitse, mutta myös olemassaolevista keinoista työstää aihetta. Kuvat liittolaistavat kamppailuja.

Åsa Simmelin *Sieidi* (Sacred Stone, 1996) on vanhempi saamelaiselokuvan helmi. Lyhytelokuva kuvaa vanhan saamelaisnaisen kulttuurista vastarintaa. Pyhän kiven kulttuurievolutio asettaa kontekstin: ensin on saamelaisten pyhä, jota osoittamaan asetetaan autotien varrelle kyltti. Saamelaisperhe nousee farmariautosta valokuvaamaan kiveä. Porukkaa alkaa rampata. Pian kivellä jo ryyppätään ja kuseskellaan, pullot särkyvät kiveä vasten. Äänekkäälle italialaiselle muotikuvaukselle paikka tarjoaa eksoottisen taustan. Vanhalla naisella menee hermot. Hän vaeltaa puolen Saamenmaan halki, repii muistomerkkiä osoittavan kyltin autotien varresta, kantaa sen

selässään kauas ja asettaa itse kokoamansa kivistä kiviröykkiön vierelle. Pian hellyttävät skandinaaviset uushipit löytävät paikalle, vaikuttuvat kivistä ja jäävät fiilistelemään niiden alkuperäisyyden tuntua. Vanha nainen hymyilee ja lähtee lampsimaan. Pyhyys voi vähitellen palata paikalleen. Hiljainen, syvä ja hervoton elokuva kulttuurisesta omimiestä (*appropriaatiosta*) ja vastarinnasta.

Festivaalin aikana en onnistu näkemään turhan tuntuista elokuvaa. Ehkä olen hiprakassa uteliaisuudestani alkuperäiskansaisuutta kohtaan; ehkä vain elokuvien tavasta osallistua todellisuuksien työstämiseen. Ja varmasti häkeltynyt kielikokemusten kirjosta. Moni asia menee koko ajan vähän ohi, ja tiedän, etteivät merkitykset tyhjenny ymmärtämäni. Lauantai-iltana Amocin ja Ailu Vallen rap-keikka saa ruumiin tykyttämään hiessä (enkä *minä* kuuntele mitään räppiä!). Kulmikkaat lauseet iskevät ilmaa tanssittavaksi: tamppaan kiitollisena.

Tiukka, lempeä festivaali. *Giitu*.